

negativní rysy si lidé zřetelně uvědomují. Podobně jako P. Róbert (Maďarsko) docházejí k závěru, že Maďaři se v hodnocení významu askriptivních faktorů umísťují někde uprostřed mezi Itálií (země s pravděpodobně s nejsilnější tendencí k askripci) a Anglosasy (nejvíce výkonově orientovanými).

Zasloužený ohlas vzbudil příspěvek M. Hallera (Rakousko), B. Macha (Polsko) a H. Zwicka (Švýcarsko), kteří se v analýze a interpretaci výsledků z ISSP soustředili na otázku, do jaké míry se jednotlivé země reprezentující různé politické a ekonomické systémy liší v percepci nerovností. Meritorně nejdůležitější je jejich zjištění, že v zásadě existují tři typy jedinců: "egalitáři" (trvající na rovnosti), "antiegalitáři" (kladoucí důraz na pozitivní význam nerovností) a "meritokraticky orientované" (pouze ty nerovnosti, jejichž legitimita spočívá v "zásluze"). Analýza zastoupení jednotlivých typů pak autorům umožnila interpretovat rozdíly mezi zeměmi. Značnou převahou antiegalitarismu (liberalismu) se vyznačují USA, poněkud menší Austrálie. Převahu meritokratismu vykazují Německo, Švýcarsko a Holandsko. Silná převaha egalitarismu je příznačná pro Rakousko a Itálii. Relativní rovnováha egalitarismu a antiegalitarismu při menšinovém zastoupení meritokratů je typická pro Anglii, Maďarsko a Polsko. Pro všechny tři případy dávají autoři v podstatě shodné vysvětlení: jde o (různé pokročilou) přechodnou fázi od více či méně výrazného etatistického socialismu k tržní ekonomice, vyznačující se polarizací postojů. Autoři nicméně uznávají, že "národní" faktor, ačkoli se zdá být silnější než "třídní příslušnost", je svého druhu černou skříňkou, jejíž vnitřní struktura je obtížně dešifrovatelná, mj. pro malý počet srovnávaných zemí. Důležité je, že sami hledají jeho vysvětlení především mimo běžné sociologicko-statistické postupy, a to aplikací typologií a historizujících interpretací.

Empiricky podloženou skepsi k výsledkům metodologicky sice velmi sofistikovaných, ale sociologicky poměrně chudých komparací mobilitních vzorců mezi Východem a Západem vyjádřil ve svém příspěvku P. Matějů. Poukázal na fakt, že za

poslední 2 - 3 roky nebylo snad ani jedno zasedání výboru, na kterém by nebylo v některém z metodologicky laděných příspěvků konstatováno, že Československo se svým mobilitním režimem vymyká evropskému standardu a spolu se Švédskem (!) tvoří jakýsi "socialistický cluster", zatímco Polsko a Maďarsko mají k tomuto "clusteru" poněkud dále. Dále ukázal, že identické (nebo téměř identické) vzorce sociální fluidity mohou být "generovány" naprosto odlišnými procesy a typy životních drah. Na otázku, zda relativně vysoká fluidita v Československu má stejné zdroje jako v západních zemích, dal kategoricky zápornou odpověď, kterou dokumentoval analýzou toho, co sám nazývá "životními strategiemi". Základní chybu vidí v neoprávněném přijetí předpokladu o univerzalismu jako principu dosahování cílů v zemích, které mají v anamnéze státní socialismus. Užívané modely dosahování sociálního statusu by měly být rozšířeny, tak aby zachytily různé životní strategie a "kapitály" v nich zhodnocované (sociální, kulturní a politický).

V sekci *Vzdělání a vzdělanostní nerovnosti* byly mimo jiné prezentovány souhrnné výsledky komparativního projektu analýz vývoje vzdělanostních nerovností ve 14 zemích, který byl zahájen v roce 1989 H. P. Blossfeldem (Německo) a Y. Shavitem (Izrael), kteří se rovněž ujali přípravy knihy z tohoto projektu. První verze statí pro publikaci byly prezentovány již v Madridu a do pražského zasedání se podařilo projekt fakticky ukončit. Pokud jde o východoevropské země, projektu se zúčastnilo Československo (P. Matějů), Maďarsko (S. Szelényi) a Polsko (B. Heyns a I. Bialecki). Analýzy z těchto tří zemí mj. potvrdily dřívější empiricky podložená podezření, že státní socialismus nepřinesl výraznější změnu v reprodukci relativních vzdělanostních nerovností, tj. že vliv sociálního původu na relativní šance úspěchu v hlavních vzdělanostních přechodech (základní škola --> střední škola --> vysoká škola) se zde neredukoval do té míry, aby bylo možné mluvit o nějakém signifikantním vlivu státního socialismu na vzdělanostní nerovnosti.

Pokusem o zásadně odlišný přístup než je ten, který ve svém příspěvku kritizoval Matějů, byl příspěvek přihlášený I. Bernikem (Slovinsko), který se však v důsledku politické krize ve Slovinsku nakonec nemohl zasedání zúčastnit. Bernik se ve svém příspěvku věnuje úloze "marginálních intelektuálů" (tj. skupiny, z níž se vyvinulo disidentské hnutí) v transformaci státně socialistických společností. Teoreticky a metodologicky je studie důležitá proto, že v Praze představovala jediný systematický pokus o pokračování linie teorie "nové třídy". Bernik si je přitom plně vědom hlavní metodologické slabiny této linie, tj. absence empirického zakotvení. Upozorňuje na postupné překonávání významu někdejší optimistické vize I. Szelenyiho o možnosti "technokratizace" nové třídy (kterou jsme pro naše tehdejší, mnohem příznivější podmínky reformy 60. let formulovali obecněji jako možnost "kulturokratizace"). Dělí cesty transformace k demokratické společnosti v zásadě podle stupně odporu staré "nové třídy" na reformní (Maďarsko, Slovinsko, částečně Polsko) a revoluční (všechny ostatní), o SSSR však nepojednává. Zamýšlí se nad úlohou marginálních intelektuálů a končí povzdechem nad "veterány" boje za demokracii, kteří jsou téměř zapomenuti, přičemž plodů jejich úsilí užívají většinou političtí parvenuové.

Příspěvek O. Škaratana (SSSR) se jmenoval *Socialismus nebo etakratismus*. Jeho autor tvrdí, že v SSSR, střední a východní Evropě, v některých asijských zemích a na Kubě se vytvořily společnosti, které nemají nic společného ani se socialismem, ani s kapitalismem. Inspirován myšlenkami Marxe o asijském výrobním způsobu a analýzami kastovních systémů charakterizuje je jako etakratické. Domnívá se, že jde o politicky utvářenou sociální stratifikaci, která je ekonomicky, kulturně a humánně dysfunkční. Uvnitř SSSR rozlišuje tři typy její zralosti: středoasijský; slovanský, moldavský a azerbajdžánský; pobaltský a kavkazský. Cesty překonání tohoto rigidního systému vidí v politickém a ekonomickém utváření střední třídy v boji proti autoritárním skupinám a lumpenizovaným masám. Její zárodek vidí v inteligenci,

nových družstevníků, nezávislých rolníků a podnikatelích, politicky v žádoucí koalici politických sil od sociálních demokratů k liberálům. Důležitým doplněním Škaratanova velkorysého, ač sociologicky ještě ne příliš precizního a málo empiricky doloženého schématu, bylo vyprávění L. Gaft (SSSR) o zkoumání korporací a nových družstevníků, jež nejspíše ze všeho nejvíce vyjádřilo rozpaky čestných lidí z oficiálních sociologických institucí nad tím, čím nahradit "třídně sociální" výzkumy podle Stalinova schématu, aniž by to příliš bolelo.

K tematice ekonomických nerovností přispěli K. Zagórski (Polsko-Austrálie) a H. Domanski (Polsko), kteří testovali hypotézy týkající se lidského kapitálu a segmentace trhu práce na datech ISSP za USA, Austrálii, Maďarsko a Polsko. Vzdělání a pracovní zkušenost mají větší vliv na příjem v podmínkách tržní ekonomiky než ve společnostech s centrálně plánovaným hospodářstvím. Soukromý a veřejný sektor mají opačné pozice v obou systémech: zatímco ve státním socialismu je preferován soukromý sektor, v tržním systému sektor veřejný. J. Večerník na základě příjmových šetření československých a zahraničních dokumentoval proces prohlubování antimeritokratické příjmové diferenciace v období normalizace a - v důsledku toho - specifické postavení ČSFR v mezinárodním srovnání. Pokud jde o další vývoj, upozornil na protikladné tendence a obtížnost prosazování výkonové diferenciace oproti setrvačným a nivelizačním tendencím vyvolaným mzdovou regulací a nesouladem nabídky a poptávky na trhu práce.

Referát H. J. Dirvena, J. Lammerse a W. C. Ulteeho (Holandsko) byl věnován souvislostem vzdělanostní a příjmové homogamie manželských párů, a to v porovnání 7 zemí (včetně Československa a Maďarska). Podobnost výdělků může být jen zčásti připsána podobnosti vzdělání a vzdělání partnera má jen malý efekt pro vlastní příjem. V tomto příspěvku byla po prvé pro stratifikační účely využita data Luxembourg Income Study (LIS) jakožto mezinárodní databáze národních příjmových šetření, sloužící zatím spíše analýzám z oblasti ekonomie a sociální politiky. Jed-

nání byl přítomen i zakladatel LISu Lee Rainwater (USA), který se zaměřil na základní otázky zjišťování chudoby a způsoby řešení pomocí "sociální mzdy". Komparativní analýza týkající se rozsahu chudoby a složení ohrožených domácností byla rovněž založena na datech LISu. Další kontakty mezi stratifikačními komparativními projekty a LISem nejsou vyloučeny.

Mnohokrát byl v debatách připomenut stratifikační výzkum provedený v roce 1967 kolektivem vedeným Pavlem Machoninem. V uznání zásluh o sociologii a stratifikační výzkum byl P. Machonin jmenován čestným

prezidentem Výboru sociální stratifikace (po K. Svalastogovi a N. Rogoffové). Lze jen doufat, že starých tradic a nových kontaktů bude patřičně využito a že československý výzkum sociální struktury zaujme odpovídající místo ve světové sociologii. První příležitostí bude interpretace empirického výzkumu, který proběhne již tento podzim. Měly by jím být zachyceny nejen celkové kontury stratifikace, ale také nedávné a probíhající změny. Potom se můžeme k inspiracím z pražského zasedání znovu vrátit.

Pavel Machonin, Petr Matějů, Jiří Večerník

První evropská sociologická konference 1992

V době od 26. do 29. srpna 1992 se bude ve Vídni konat 1. Evropská sociologická konference na téma *Sociologické pohledy na měnění se Evropou. Paradoxy socioekonomické, politické a kulturní transformace*. Program konference je rozdělen do čtyř sekcí. Každá sekce bude mít plenární zasedání a kromě toho bude rozdělena do několika paralelně zasedajících pracovních skupin. Za přípravu programu jednotlivých sekcí odpovídají dvojice sociologů z různých evropských zemí, včetně tří sociologů z ČSFR:

Sekce I: Ekonomická integrace a kulturní identita Evropy

I/1 Ekonomická integrace a kulturní identita (Gyorgy Lengyel a Richard Munch)

I/2 Evropa a globální světová ekonomika (Elie Cohen a Volker Bornschier)

I/3 Náboženství-sekularizace-změna hodnot (Danielle Hervieu-Leger a Ole Rils)

I/4 Problémy životního prostředí (Manuel Castells a Marina Fischer-Kowalski)

I/5 Restrukturace evropské periferie (Bernd Hamm)

I/6 Evropa a ti ostatní (Elisabeth Ozdalgá)

Sekce II: Vznikající evropská společnost

II/1 Feminismus a občanství v Evropě (Christina Antonopoulou a Elina Haavio-Manila)

II/2 Mění se rodinné struktury a nové formy soužití (Ivo Možný a Rosemarie Nave-Herz)

II/3 Migrační procesy v Evropě - vznik nových menšin (Rudolf Andorka a Ayse Oncu)

II/4 Vztahy mezi pohlavími a trh práce (Maca Jogan a Michelle Stanworth)

II/5 Třídní struktura a stratifikace (Robert L. Miller a Petr Matějů)

II/6 Role komunikace při vytváření evropské kultury (Mike Featherstone a Tomasz Goban-Klas)

Sekce III: Politická transformace Evropy

III/1 Plánování a živelnost v procesu evropské transformace (Wladyslaw Kwasniewicz a Mario Toscano)

III/2 Politické reformy ve východní Evropě (Edmund Wnuk-Lipinski a Balint Balla)

III/3 Post-totalitní tendence (Ilter Turan a Jan Bunčák)

III/4 Průmysl a práce: reformace na západě - rekonstrukce na východě (Sabine Erbes-Seguin a Gianprimo Cella)

III/5 Evropský sociální stát: ústup nebo rozvoj? (Abram de Swaan a Georg Vobruba)

III/6 Regionální, etnické a národní identity (Nicolas P. Petropoulos a Goran Therborn)

Sekce IV: Vývojové trendy sociologie v Evropě a v jednotlivých zemích (pouze plenární zasedání).

Konference bude příležitostí k setkání evropských sociologů a k diskusi o sociologických aspektech změn, které probíhají ve východní i západní části našeho kontinentu. Její konání ve Vídni otevírá současně reálnou

možnost účasti sociologů z Čech, Moravy a Slovenska.

Zájemci, kteří by chtěli na konferenci vystoupit nebo předložit příspěvek, pošlou přihlášku a abstrakt svého příspěvku, spolu se stručnou charakteristikou svého odborného zájmu a posledních publikací, vídeňskému sekretariátu konference do 30. listopadu 1991. Formuláře a přihlášky abstraktů s pokyny je možné získat na sekretariátu Masarykovy české sociologické společnosti, Husova 4, 110 00 Praha 1.

Plné znění příspěvku je třeba zaslat sekretariátu konference ve Vídni do 31. března 1992. Vedoucí jednotlivých sekcí vyberou z přihlášených referátů ty, které budou během jednání přímo předneseny, a další referáty, které budou rovněž uvedeny v programu, přednášet se však nebudou. Tyto referáty budou shrnuty v úvodním

vystoupení a bude je možné rozdat účastníkům.

Konference lze využít k organizaci a schůzkám ad hoc výzkumných skupin zabývajících se různými evropskými problémy. Zájemci o organizování těchto schůzek nebo o účast na nich mají uvést svůj zájem na formuláři svého abstraktu.

Vídeňský sekretariát konference má adresu European Conference of Sociology, c/o Institut für Soziologie, Neutorgasse 12/9, A-1013 Wien.

Přihlášky k účasti na konferenci budou k dispozici koncem r. 1991 na sekretariátu Masarykovy české sociologické společnosti. Jednacím jazykem konference je angličtina. Konferenční poplatek činí 1400 rakouských šilinků a jeho zaplacení je podmínkou přijetí referátu.

Michal Illner

Knihovna Střediska pro ekologická a sociální studia

Recenzované publikace byly získány s laskavou podporou Rockefeller Brothers Fund

Krise měst a krize jednoho města

V mnoha městech západoevropských zemí kulminoval v osmdesátých letech proces projevující se mnoha nepříznivými jevy; nejnapadnější z nich byl prudký pokles počtu obyvatelstva, způsobený vystěhováním mladších lidí do okolí měst a na venkov, a hospodářský úpadek vedoucí ke značné nezaměstnanosti; snížení příjmů městské správy a životní úroveň části obyvatel vedlo k rozmanitým jevům degradace hmotné struktury města.

Koncem 80. let vyšly v témže roce dvě knihy, které reagují na daný fenomén na dvojí, značně odlišné úrovni obecnosti. Jedna z nich se zabývá krizí západoněmeckých měst vůbec (s aspirací na ještě širší geografickou relevanci), druhá analyzuje výsledky jednoho z nejvýznamnějších pokusů o řešení problémů spojených s těžkou krizí postihující část britského Glasgowu. Obě knihy - záběrem a způsobem zpracování sice krajně odlišné, svými závěry však v mnohém shodné - si nepochybně zaslouží pozornosti i u nás, kde přestavba měst včetně jejich sociálních aspektů představuje trvale aktuální problém vysoké sociální, sociálně politické, leckdy i politické závažnosti.

H. Häussermann, W. Siebel:
Neue Urbanität.

Frankfurt a. M., Suhrkamp 1987, 250 s.

Sličná knížka profesorů sociologie města v Brémách a Oldenburgu se zabývá krizí západoněmeckých velkoměst a úkoly politiky na tuto krizi adekvátním způsobem reagující. Krize se projevuje dvojím způsobem: (1) stagnaci až regresí většiny velkých měst, za současného hospodářského rozkvětu několika málo měst ostatních, a (2) uvnitř každého města rostoucím podílem chudého obyvatelstva, stavebním úpadkem chudinských čtvrtí, při stoupajícím blahobytu ve vy-

braných částech městského centra. Krize tudíž postihuje jednak strukturu osídlení (systém měst), jednak vnitřní strukturu města. V obou případech dochází k prohlubující se polarizaci, při níž oproti větší části postižených měst a jejich území stojí menší část, které tento vývoj prospívá. V obou případech jde, jak autoři prohlašují rovnou v předmluvě, o prostorové projevy společenské nerovnosti, které překrývají někdejší protiklad města a venkova.

Pokud jde o sídelně strukturální pozadí procesu vylidňování měst, autoři si všímají zejména suburbanizace a deglomerace. V současné deglomerační fázi vývoje už populačně ztrácí netoliko velkoměsta, ale i jejich aglomerace; růst zaznamenávají spíše města malá a střední.

Pokles počtu pracovních příležitostí, jehož prostorový vzorec je obdobný jako u rozložení obyvatelstva, se týká především průmyslu. V prvé řadě je odrazem diferencovaného vývoje jednotlivých odvětví, ale i změn v organizaci výroby. Pokud jde o první z obou mechanismů - "deindustrializaci" - jsou mezi nejvíce postiženými města a regiony s koncentrací důlního, metalurgického a loďařského průmyslu. Změny v organizaci výroby postihují prakticky všechna průmyslová města. Racionalizační a intenzifikační opatření vedou při nezměněné poptávce k poklesu počtu pracovních míst, k decentralizaci a periferizaci jejich prostorového rozložení, zvláště ve sféře finální výroby.

Mezi několik málo šťastných měst, která představují onen rozvíjející se pól v systému měst, patří velkoměsta soustřeďující řídící složky organizace průmyslu a hospodářství, a města, která se stávají stanovištěm nejnovější vlny industrializace opírající se o mikroelektroniku, biotechnologii a genovou technologii. Pro obě rozvíjející se kategorie měst je rozhodujícím stanovištním faktorem přítom-